

ΟΡΟΣ ΧΕΛΜΟΣ

Ο Χελμός είναι ένα από τα ομορφότερα βουνά της Ελλάδας και δεσπόζει στη βόρεια Πελοπόννησο, με το μεγαλύτερο μέρος του να ανήκει στο νομό Αχαΐας και ένα μικρό τμήμα του, στα νοτιοανατολικά, να ανήκει στο νομό Κορινθίας.

Διακρίνεται για την πλούσια γεωμορφολογία του αλλά και για μια τεράστια χλωριδική ποικιλότητα που προσελκύει δεκάδες επιστήμονες και ερασιτέχνες λάτρεις των φυτών. Η ονομασία «Χελμός» προέρχεται πιθανώς από την αρβανίτικη ρίζα «helm» που σημαίνει «δηλητήριο» και σχετίζεται με την διαχρονική δοξασία για τα θανατηφόρα ιερά νερά της Στυγός.

Δύο ακόμα ετυμολογικές ερμηνείες υποστηρίζουν ότι η ονομασία προέρχεται είτε από την σλαβική ρίζα «χλιουμ» που σημαίνει «λόφος», είτε από την αρχαία γερμανική ρίζα «helm» που σημαίνει «κορυφή-κορώννα». Οι αρχαίοι Έλληνες ονόμαζαν το βουνό «Αροάνια Όρη» από τον ήρωα Αροανίωνα και τον Αροάνιο ποταμό, μια λέξη που σχηματίζεται από το επιτατικό μόριο α- και τη λέξη ροή και σημαίνει ο τόπος των άφθονων νερών. Κατά τη μυθολογία στο βουνό κατοικούσε η χθόνια θεότητα Στύγα, κόρη του Ωκεανού και της Τηθύος και προσωποποίηση των νερών του Άδη. Ο Ησίοδος αναφέρει ότι όταν δύο θεοί φιλονικούσαν, ο Δίας έστελνε την Ίριδα να φέρει νερό της Στύγας στο οποίο οι θεοί έπρεπε να ορκιστούν. Ακόμα και στις μέρες μας στα ψηλά του βουνού αναβλύζει από έναν απόκρημνο βράχο η πηγή που οι αρχαίοι ονόμαζαν Ύδατα Στυγός και δεν είναι τυχαίο ότι και η σημερινή λαϊκή ονομασία της πηγής είναι Μαυρονέρι.

Η ψηλότερη κορυφή του φτάνει τα 2.355 μέτρα στην θέση Ψηλή Κορφή.

Στα χαμηλά και στα μεσαία υψόμετρα του βουνού αναπτύσσονται μεσογειακοί θαμνώνες με είδη, όπως πουρνάρια, αριές, φιλύκια, κουμαριές πλατάνια, καστανιές, ιτιές και λεύκες. Το μεγαλύτερο τμήμα του Χελμού καλύπτεται από κεφαλληνιακή ελάτη που σε κάποια σημεία δημιουργεί μεικτά δάση με μαυρόπευκα. Μετά τα 1.700 μέτρα ξεκινάει η υποαλπική και η αλπική ζώνη με τα χορτολίβαδα που αποτελεί έναν πραγματικό βοτανικό παράδεισο.

Η χλωρίδα του Χελμού περιλαμβάνει περισσότερα από 1.500 είδη και χαρακτηρίζεται από τη συγκέντρωση υψηλού αριθμού ενδημικών ειδών με 14 στενότοπα ενδημικά, 27 ενδημικά της Πελοποννήσου και 90 ενδημικά της Ελλάδας. Τα ονόματα πολλών απ' αυτά παραπέμπουν σε τοπωνύμια της περιοχής, είτε γιατί αποτελούν ενδημικά του Χελμού, είτε γιατί περιγράφηκαν για πρώτη φορά εδώ. Τα είδη που έχουν στην επιστημονική τους ονομασία λέξεις που αναφέρονται στο βουνό, είναι η *Alchemilla aroanica*, το *Seseli aroanicum*, το *Teucrium aroanium*, το *Linum aroanium*, ο *Bolanthus chelmicus* subsp *chelmicus*, η *Amelanchier parviflora* subsp *chelmea*, η βιόλα *Viola chelmea*, η *Globularia stygia* και η *Festuca stygia*.

Ο Χελμός φιλοξενεί περισσότερα από 150 είδη της ορνιθοπανίδας από τα οποία περίπου τα 100 φωλιάζουν στο βουνό. Από τα αρπακτικά ξεχωρίζουν ο χρυσαετός, ο φιδαιετός, η γερακίνα, η αετογερακίνα, ο σφηκιάρης, το ξεφτέρι, το διπλοσάινο, ο πετρίτης, το δεντρογέρακο και το βραχοκιρκίνεζο. Στις πιο απομονωμένες περιοχές ζουν ακόμα οι πετροπέρδικες.

Άλλα είδη είναι του Χελμού είναι η μπεκάτσα, η φάσσα, το τρυγόνι, ο κούκος, ο χουχουριστής, η κουκουβάγια, ο γκιώνης, το γιδοβύζι, ο τσαλαπετεινός, ο πράσινος δρυοκολάπτης, πολλά αμφίβια, πλούσια ερπετοπανίδα, η οποία περιλαμβάνει 24 είδη και πολλά λεπιδόπτερα.

Η γεωλογική ιστορία και οι πολλοί ενδιαφέροντες γεωτόποι της περιοχής οδήγησαν στην δημιουργία του Γεωπάρκου Χελμού-Βουραϊκού που περιλαμβάνεται στο Παγκόσμιο Δίκτυο Γεωπάρκων της Unesco.

Πολλοί είναι οι ποταμοί που πηγάζουν από εδώ με σημαντικότερους τον Αροάνιο, τον Κράθη, τον Ασωπό και τον Λαδοπόταμο, ενώ πολλά ρέματα του Χελμού συμβάλλουν στον Βουραϊκό που ρέει λίγο δυτικότερα. Ο Χελμός χαρακτηρίζεται από μία πλούσια μορφολογία με δεκάδες αξιοθέατα της φύσης. Κοντά στις ψηλές κορυφές σχηματίζεται από τα χιόνια που λιώνουν η εποχική αλπική λίμνη Μαυρόλιμνη, κάτω από την Νεραϊδόραχη βρίσκεται ο ύψους 200 μέτρων καταρράκτης της Στύγας, στα νότια βρίσκεται το εντυπωσιακό Σπήλαιο των Λιμνών και στα βόρεια η ορεινή λίμνη

Τσιβλού. Στα ψηλά πάλι υπάρχει το οροπέδιο του Επάνου Κάμπου, ενώ πολλά είναι τα φαράγγια που ξεκινούν από το βουνό με διασημότερο το φαράγγι του Βουραϊκού.

Από το 2009 ο ορεινός όγκος του Χελμού μαζί με το φαράγγι του Βουραϊκού ποταμού αποτελούν προστατευόμενη περιοχή, χαρακτηρισμένη ως «Εθνικό Πάρκο».

ΓΕΩΠΑΡΚΟ

Η περιοχή του Εθνικού Πάρκου Χελμού–Βουραϊκού, εκτείνεται στους νομούς Αχαΐας και Κορινθίας και οριοθετείται από τους υδροκρίτες των ποταμών Βουραϊκού, Κράθι, Αροαρίου και την παραλιακή ζώνη του Διακοπτού. Η οικολογική αξία της περιοχής όσον αφορά το χλωριδικό της πλούτο, είναι τεράστια. Η γεωμορφολογία του εδάφους, η διαμόρφωση διαφορετικών οικοσυστημάτων, το υψομετρικό εύρος σε συνδυασμό με την εναλλαγή των εποχών, έχουν συμβάλλει στη διαμόρφωση ποικίλων μικροθέσεων στις οποίες τα είδη έχουν προσαρμοστεί με εντυπωσιακή εξειδίκευση. Αντίστοιχα αξιόλογη είναι και η πανίδα της περιοχής, περιλαμβάνοντας σημαντικό αριθμό εντόμων, αμφίβιων, ερπετών πουλιών και θηλαστικών.

Το γεωπαρκο αποτελείται από:

- **Το φαράγγι του Βουραϊκού ποταμού στην περιοχή Διακοπτό-Καλάβρυτα**

Το απότομο και επιβλητικό Φαράγγι του Βουραϊκού ποταμού με τον Οδοντωτό σιδηρόδρομο βρίσκεται στο βόρειο τμήμα του Γεωπάρκου. Ξεκινάει από το Διακοπτό κοντά στην Εθνική οδό Πατρών Αθηνών και καταλήγει στα Καλάβρυτα μετά από 22 χιλιόμετρα. Στη διαδρομή του φαραγγιού συναντάμε και την Ιερά Μονή του Μεγάλου Σπηλαίου χτισμένη σε ένα εντυπωσιακό τοπίο κροκαλοπαγών στην είσοδο μιας φυσικής σπηλιάς.

- **Σπήλαιο Λιμνών στην περιοχή Καστριά**

Το Σπήλαιο των Λιμνών στα Καστριά με τις 13 καταπληκτικές υπόγειες λίμνες του, 17 χιλ από τα Καλάβρυτα και 9 χιλ από την Κλειτορία, με θαυμάσιους και τεράστιους σταλακτίτες και σταλαγμίτες. Το αξιοποιημένο μήκος του σπηλαίου προς το παρόν ανέρχεται σε 500 μέτρα, σε συνολικό μήκος 2 χιλιομέτρων περίπου (1980 μέτρων) και έκταση 20.000 τ.μ. Περιλαμβάνει εγκατάσταση καλλιτεχνικού φωτισμού. Ο επισκέπτης μπαίνει στο σπήλαιο από τεχνητή σήραγγα, που καταλήγει κατ' ευθείαν στο δεύτερο όροφο. Η διάβαση των λιμνών γίνεται από υπερυψωμένες τεχνητές γεφυρούλες.

- **Πηγές Αροαρίου ποταμού, περιοχή Πλανητέρο**

Το πλατανόδασος του Πλανητέρου μαζί με τις πηγές του Αροαρίου βρίσκονται μέσα στην περιοχή του δικτύου Natura 2000 «Όρος Χελμός και ύδατα Στυγός».

- **Λίμνη Τσιβλού, περιοχή Τσιβλός – Άνω Ποταμιά**

Η λίμνη του Τσιβλού είναι μια μικρή ορεινή λίμνη σε υψόμετρο 710 μέτρων. Έχει επιφάνεια μικρότερη από 200 στρέμματα και βάθος περίπου στα 80 μέτρα. Δημιουργήθηκε από μια μεγάλη κατολίσθηση το 1913 όταν το απέναντι του τότε οικισμού του Τσιβλού βουνό Γερακάρη κατέπεσε και έφραξε για σχεδόν ένα χρόνο το γειτονικό ποταμό Κράθι. Το όνομα στη λίμνη το έδωσε ο οικισμός του Τσιβλού, που μέρος του θάφτηκε κάτω από τα νερά της. Γύρω από την λίμνη κυριαρχούν τα κωνοφόρα: έλατα, μαυρόπευκα και χαλέπια πεύκα. Στη λίμνη ζουν πέντε είδη ψαριών: οι κυπρίνοι, οι λίγες πέστροφες και τα κουνουπόψαρα έχουν εισαχθεί. Ο κέφαλος του γλυκού νερού και η ντάσκα είναι ντόπια ψάρια της Πελοποννήσου.

- **Λίμνη Δόξα, περιοχή Φενεό Κορινθίας**

Η λίμνη Δόξας είναι τεχνητή. Μέσα της βρίσκεται μια λωρίδα γης που καταλήγει στο ναό του Αγίου Φανουρίου. Βόρεια της λίμνη βρίσκεται το μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου, με την υπέροχη αρχιτεκτονική του, τις εξαιρετικής τέχνης τοιχογραφίες του και το χώρο του «Κρυφού Σχολείου».

- **Ύδατα Στυγός, περιοχή όρος Χελμός**

Τα Ύδατα της Στυγός είναι οι πηγές του ποταμού Κράθη στο Όρος Χελμός του νομού Αχαΐας σε υψόμετρο 2.100 μ. Κατά την μυθολογία, η Στύγα ήταν θαλάσσιο μυθικό πλάσμα που είχε το παλάτι της στα Τάρταρα και την φυλάνε μέρα νύχτα δράκοι ακοίμητοι.

- **Πηγές Λάδωνα, περιοχή Λυκούρια Κλειτορία**

Η κύρια πηγή του ποταμού Λάδωνα βρίσκεται νοτιοδυτικά του οικισμού Λυκούρια, και αποκαλείται «το μάτι του Λάδωνα». Τροφοδοτείται από υπόγειο ποταμό και το νερό βγαίνει από ένα μόνο κεφαλάρι και σχηματίζει πάνω από την πηγή μια μικρή και βαθιά λίμνη

ΚΛΕΙΤΟΡΙΑ

Στο άκρο της νοτιοανατολικής Αχαΐας, στα σύνορα με το νομό Αρκαδίας, σε υψόμετρο 500 μ., συναντάμε τη μικρή ορεινή κωμόπολη της Κλειτορίας, πιο γνωστή και ακόμα σε χρήση σήμερα με το όνομα Μαζέικα, είναι μεγάλος οικισμός (κεφαλοχώρι) της Αχαΐας στην περιοχή των Καλαβρύτων, σημείο αναφοράς για την γύρω περιοχή. Τα όρη του Χελμού δεσπόζουν και δημιουργούν κοιλάδες, απότομες χαράδρες και ενδιάμεσα μικρά οροπέδια που αγκαλιάζουν την Κλειτορία. Για την Κλειτορία υπάρχουν πολλές μυθικές αναφορές και ιστορία που χάνεται στα βάθη των αιώνων.

Πριν την επανάσταση του 1821 στην περιοχή είχαν τους κήπους και τα χωράφια τους οι κάτοικοι του κοντινού χωριού Μάζι, κάποιοι είχαν και καλύβες, γι' αυτό και ονόμαζαν την περιοχή "Μαζαίικα Καλύβια". Μετά την επανάσταση οι κάτοικοι του Μαζιού μετοίκησαν στα Καλύβια χτίζοντας το σημερινό κεφαλοχώρι με το όνομα Μαζαίικα. Πολύ γρήγορα από το 1830 έγινε σπουδαίο εμπορικό κέντρο της περιοχής και συγκοινωνιακός κόμβος. Από τα Μαζέικα καταγόταν ο λήσταρχος Κωνσταντίνος Πανόπουλος.

Κατά την Γερμανική κατοχή και στις 14 Δεκεμβρίου 1943 ο γερμανικός στρατός λεηλάτησε και έκαψε το μεγαλύτερο τμήμα του χωριού στα πλαίσια της "επιχείρησης Καλάβρυτα".

Σήμερα παρουσιάζει σημαντική τουριστική κίνηση και διαθέτει υποδομή που δεν απογοητεύει. Σε απόσταση 3 χλμ. απ' την πλατεία του χωριού βρίσκονται τα ερείπια της αρχαίας πόλης Κλείτωρ. Σώζονται ερείπια θεάτρου, ελληνιστικά και ρωμαϊκά κτίσματα, καθώς και τμήματα τείχους. 10 χλμ. από την Κλειτορία, κοντά στο χωριό Παγκράτι, βρίσκεται το περίφημο «Κλήμα του Πausανία». Πρόκειται για μία μεγάλη κληματαριά με τεράστιους κλάδους και ηλικία πολλών ετών, που η παράδοση τη συνδέει με τον περιηγητή της αρχαιότητας Πausανία. Κοντά στο χωριό Λυκούρια (9 χλμ.) βρίσκονται οι πηγές του Λάδωνα, ενός ποταμού που προσφέρεται για rafting.

ΠΛΑΝΗΤΕΡΟ

Το Πλανητέρο απέχει 7,5 χλμ. από την Κλειτορία, έδρα της Δημοτικής Ενότητας στην οποία ανήκει. Η επίσημη ονομασία είναι "το Πλανητέρον". Έδρα του δήμου είναι τα Καλάβρυτα και ανήκει στο γεωγραφικό διαμέρισμα Πελοποννήσου. Είναι ορεινό χωριό με υψόμετρο 697 μέτρα, χτισμένο αμφιθεατρικά πάνω από το πανέμορφο πλατανόδασος των πηγών του Αροάνιου ποταμού και είναι γνωστό για τους πολλούς νερόμυλους και τα ιχθυοτροφεία που διαθέτει. Στην απογραφή του 2011 το χωριό βρέθηκε να έχει 197 κατοίκους.

Κάτω από τη σκιά του ορεινού όγκου του Χελμού, βρίσκεται ένα πλατανόδασος, δίπλα από το οποίο, στις ρίζες ενός βράχου εκβάλλουν πηγές που στη συνέχεια σχηματίζουν τον Αροάνιο ποταμό. Οι πηγές του Αροανίου, βρίσκονται στα νοτιοδυτικά του βουνού, σε υψόμετρο 600 μέτρων, δίπλα από το χωριό Πλανητέρο. Η ίδια η ετυμολογία του χωριού Πλανητέρο (πλατάνια και νερό) σε προετοιμάζει για το τοπίο που θα συναντήσεις. Ο ποταμός πηγάζει από πολλά σημεία αλλά το περισσότερο νερό βγαίνει από το βυθό μιας λιμνοπηγής που βρίσκεται στη ρίζα ενός μεγάλου βράχου. Στη συνέχεια το ποτάμι διασχίζει με νότια κατεύθυνση την κοιλάδα της Κατσάνας και συναντιέται με τον Λάδωνα και τον ποταμό Τράγο, ρέοντας σε ένα μήκος 10 χιλιομέτρων. Η

ροή των νερών μέσα από τα βράχια είναι εντυπωσιακή και πρόκειται για νερά από την λεκάνη του Φενεού και το βουνό του Χελμού που φτάνουν ως εδώ μέσα από καταβόθρες.

Στην περιοχή γύρω από τις πηγές αναπτύσσεται ένα από τα μεγαλύτερα και πιο σημαντικά πλατανοδάση της χώρας μας, που καλύπτει μια έκταση 100 στρεμμάτων. Τα πλατάνια αναπτύσσονται σε ένα πλάτωμα ανάμεσα σε υδάτινους μαιάνδρους και πολλά από αυτά φτάνουν σε διάμετρο τα 4 μέτρα. Το δάσος στην αρχή του προστατεύεται από τα ανατολικά από κάθετα βράχια πάνω στα οποία φυτρώνουν διάφορα ενδιαφέροντα είδη. Σημαντικά φυτά της περιοχής είναι η κενταύρια *Centaurea achaia*, ο κρίνος *Lilium chalcidonicum*, η τουλίπα *Tulipa orphanidea*, η ίριδα *Iris unguicularis*, το *Galium thymifolium*, η πρίμουλα *Primula vulgaris*, το *Plumbago europaea*, η *Veronica chamaedrys*, ο κρίκος *Crocus boryi*, το *Polygonum equisetiforme*, το *Prospero autumnale*, η φριτιλάρια *Fritillaria graeca*, το κυκλάμινο *Cyclamen peloponnesiacum*, η *Aristolochia elongata*, η *Bellevalia dubia*, το κολχικό *Colchicum bivonae* και 11 είδη ορχιδέας .

Τα πλατάνια κρατάνε μεγάλους πληθυσμούς από εξαιρετικά άφοβους δεντροσοπανάκους αλλά και ακριβοθώρητους δεντροβάτες που έχουν συνηθίσει την ανθρώπινη παρουσία. Στην περιοχή γύρω από το πλατανόδασος ζούνε ξεφτέρια, πετρίτες, μπούφοι, σιρλοτσιχλονα, τσιφτάδες, μπεκάτσες, βραχοκικκίνεζα, κουκουβάγιες, χουχουριστές, μπεκατσίνια, αετομάχοι, τριγώνια, σκαρθάκια, λούγαρα, γαλαζοκότσυφες, σταχτοσουσουράδες, γαλαζοπαπαδίτσες, τρυποφράχτες, καλόγεροι, κίσσες, μυγοχάφτες και τσιροβάκοι.

Η ερπετοπανίδα περιλαμβάνει είδη όπως γραιοβάτραχους, δεντροβάτραχους, φρύνους, κρασπεδοχελώνες, αβλέφαρους, τρανόσαυρες, σαύρες του Μωριά, σπιτόφιδα, λαφιάτες, δεντρογαλιές, αγιόφιδα και οχιές. Στα απρόσιτα σημεία του ποταμού ζούνε ακόμα βίδρες ενώ η γειτνίαση με σημαντικά μεγάλα σπήλαια προσελκύει πολλά ενδιαφέροντα είδη νυχτερίδων, όπως τρανομυωτίδες, μικρομυωτίδες, ρινόλοφους του Μεχέλου, ρινόλοφους του Μπλάσι, τρανορινόλοφους και πτερυγονυχτερίδες. Στα θηλαστικά περιλαμβάνονται ακόμα αλεπούδες, κουνάβια, νυφίτσες, ασβοί, σκαντζόχοιροι, λαγοί, δεντρομυωξοί και νανοκρικέτοι.

Το ποτάμι συνοδεύεται από θρύλους και λαϊκές παραδόσεις, όσον αφορά την ιχθυοπανίδα του. Ο Πausανίας στα «Αρκαδικά» μιλάει και για τους «Φθεγγόμενους Ιχθείς» του ποταμού. Ο αρχαίος συγγραφέας αναφέρει ότι στο ποτάμι ζούσαν ψάρια που έβγαζαν φωνή πουλιού τσίχλας κατά το ηλιοβασίλεμα. Στα νερά του ποταμού ζούνε πελοποννησιακές μπριάνες (*Barbus peloponnesius*), ποταμοσαλιάρες (*Salapia fluviatilis*), πέστροφες (*Salmo trutta*), λιάρες (*Telestes pleurobipunctatus*) και πελοποννησιακοί ποταμοκέφαλοι (*Squalius peloponnesis*). Στην περιοχή υπάρχουν επίσης παλιές νεροτριβές και νερόμυλοι, ενώ δίπλα από τις πηγές υπάρχουν εστιατόρια και ιχθυοτροφεία. Αν και η μεγάλη τουριστική ανάπτυξη έχει αλλοιώσει τη φυσικότητα του τοπίου, εν τούτοις η περιοχή κρατάει ακόμα την άγρια ομορφιά της.

Απ' την περιοχή της Κλειτορίας και του Πλανητέρου, βρίσκεται σε απόσταση 20 χλμ το χιονοδρομικό κέντρο του Χελμού, Καλαβρύτων. Τα Καλάβρυτα βρίσκονται επίσης σε κοντινή απόσταση, μόλις 25 χλμ. Στη μέση της διαδρομής προς το χιονοδρομικό κέντρο του Χελμού, 10 χλμ. από την Κλειτορία, στο χωριό Καστοριά, συναντάμε το Σπήλαιο των Λιμνών, ένα από τα μεγαλύτερα και πιο αξιόλογα σπήλαια της Ελλάδας. Το Σπήλαιο είναι κοίτη υπόγειου ποταμού που διατηρεί στάσιμα νερά σε 13 κλιμακωτές λίμνες, στις οποίες οφείλει και το όνομά του. Πλήθος από σταλακτίτες και σταλαγμίτες σε διάφορες μορφές κοσμούν τις πανύψηλες έως και 30 μ. οροφές του και εντυπωσιάζουν τον επισκέπτη.

ΣΠΗΛΑΙΟ ΛΙΜΝΩΝ

Μικρές ή μεγαλύτερες λίμνες, 13 στο σύνολο τους, διαδέχονται η μία την άλλη, με χερσαία τμήματα που εναλλάσσονται με τα λιμναία ως το τέλος του σπηλαιού, σε συνολικό μήκος 2 χιλιομέτρων περίπου (1980 μέτρων) και έκταση 20.000 τ.μ.

Το σπήλαιο των Λιμνών συγκεντρώνει με τρόπο θαυμαστό τη φυσική ομορφιά, αγέραστη στο πέρασμα του χρόνου, λείψανα κατοίκησης και χρήσης, την αρχαία μαρτυρία και το μύθο, «στέρεο υπόβαθρο της ιστορίας». Σύμφωνα με τον μύθο, που παραδίδεται με πολλές παραλλαγές από τον **Πausανία**, στα Αρκαδικά, τον Απολλόδωρο στη Βιβλιοθήκη και τον **Βιτρούβιο**, οι θυγατέρες του βασιλιά της Τίρυνθας Προίτου, η **Λυσίππη**,

η **Ιφινόη** και η **Ιφιάνασσα**, βρήκαν καταφύγιο σε μια σπηλιά στα **Αροάνια**, πάνω από τη Νώνακρι, όταν κατελήφθησαν από μανία, για τιμωρία, επειδή καυχήθηκαν ότι το παλάτι τους ήταν ωραιότερο από τον ναό της Ήρας, ή επειδή δεν σεβάστηκαν το Ξόανο της Θεάς. Φαίνεται δε ότι τόσο ο μύθος, όσο και η τιμωρία, προήλθαν από το Ηραίον του Άργους. Κατά μια άλλη εκδοχή οι Προϊτίδες τιμωρήθηκαν, επειδή δεν έπαιρναν μέρος στις τελετές του Διονύσου. Παραλλαγές του μύθου λένε πως η μανία τους μεταδόθηκε σε όλες τις γυναίκες της περιοχής του Άργους και πως η μεγαλύτερη κόρη πέθανε από τις κακουχίες. Όπως παραδίδει ο Πausανίας, ο Μεσσήνιος θεραπευτής και μάντης **Μελάμπους**, με απόκρυφες θυσίες και καθαρμούς έφερε τις κόρες του Προίτου κάτω, σε μια θέση που λεγόταν **Λουσοί** και ήταν στην αρχαιότητα ακμαία πόλη. Σήμερα είναι σημαντικός αρχαιολογικός χώρος. Το σπήλαιο των Λιμνών φαίνεται ότι έχει πολλά στοιχεία, που θα συνηγορούσαν στη ταύτισή του με τη σπηλιά των Προϊτίδων, άποψη που υποστηρίζουν ορισμένοι σύγχρονοι σχολιαστές των αρχαίων κειμένων και αρχαιολόγοι.

Ωστόσο άλλοι επιστήμονες, αρχαιολόγοι και γεωλόγοι, είναι επιφυλακτικοί, εφ' όσον για τους πρώτους δεν υπάρχουν ανασκαφικά ευρήματα τέτοια, που να τεκμηριώνουν λατρευτικό χαρακτήρα, και για τους δεύτερους, δεν είναι πειστικά τα γεωγραφικά στοιχεία που παραδίδονται, ότι δηλαδή ο Μελάμπους έφερε, κάτω, στους Λουσοί τις κόρες του Προίτου, γιατί οι Λουσοί βρίσκονται επάνω, σε σχέση με το σπήλαιο. Δεν υπάρχει, επίσης, ένδειξη ότι το σπήλαιο χρησιμοποιήθηκε ως ιερό, στους ιστορικούς χρόνους, παρά το ότι ο λιθωματικός διάκοσμος και οι σταλαγμιτικοί σχηματισμοί θα μπορούσαν να προκαλέσουν τα θρησκευτικά αισθήματα των πιστών της αρχαίας λατρείας, όπως έγινε σε πλήθος άλλων σπηλαίων στην Ελλάδα. Το μέγεθος του σπηλαίου, το πραγματικά επιβλητικό εσωτερικό, το ότι υπάρχει νερό και ότι δεν υπάρχει άλλο μεγάλο σπήλαιο στην περιοχή με αυτά τα στοιχεία, συνηγορούν βεβαίως υπέρ της ταύτισης του με το σπήλαιο του μύθου. Ακόμη και η σύμπτωση ότι, ανάμεσα στους ανθρώπινους σκελετούς, εντοπίστηκαν οστά που ανήκουν σε νεαρά κορίτσια, δίνει υπόσταση στη μυθολογία και στην θεωρία που τοποθετεί τον χώρο του δράματος στο σπήλαιο των Λιμνών. Ωστόσο και οι αμφιβολίες έχουν τη δική τους βάση. Γιατί ενώ οι ποικίλες παραλλαγές παραπέμπουν αόριστα στην ορεινή περιοχή της πόλης του Κλείτορα, αυτές δεν δίνουν όμως, σαφείς πληροφορίες σχετικά με την ακριβή θέση του σπηλαίου ή της πηγής που αναφέρονται στο μύθο.

Όσο για τα νερά του σπηλαίου, υπάρχει η παράδοση που συνδέεται με τη μυθική διήγηση και κυρίως με τις μεταγενέστερες παραλλαγές της, ότι είναι ακατάλληλα για πλύσιμο και ότι προκαλούν αποστροφή για το κρασί. Η παράδοση αυτή ενδέχεται να προέρχεται από ορισμένες παρατηρήσεις και συμπτώματα, εξαιτίας της χημικής σύστασης του νερού, η οποία δεν περιγράφεται βέβαια ως τέτοια, αλλά καθορίζεται από τις ιδιότητες της. Ακόμη και αν δεν γίνεται με σαφήνεια η αναφορά στη λατρεία του Διονύσου τα στοιχεία του μύθου, η τρέλα, η μανία των γυναικών δεν αφήνουν καμία αμφιβολία για τη σχέση τους με την άφιξη του νέου Θεού. Από μια νέα οπτική θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για διαμάχη του Απολλώνιου και του Διονυσιακού στοιχείου και δεν αποκλείεται στον μύθο αυτό, το σπήλαιο να παίζει ρόλο χώρου αυτογνωσίας και θεραπείας, με τη βοήθεια του ειδικού Μελάμποδα, βεβαίως. Για τις υπηρεσίες που προσέφερε ο Μελάμπους, λέγεται ότι πήρε, ως ανταμοιβή, τη μια κόρη του Προίτου σε γάμο και το ένα τρίτο του βασιλείου.

Απόηχο του αρχαίου μύθου βρίσκουμε σε μια συγκλονιστική τοπική παράδοση των Καστριών, την οποία αναφέρει ο Γ. Λάμπρου, σύμφωνα με την οποία, κοπέλες του χωριού βρήκαν καταφύγιο στο σπήλαιο και δεν ήθελαν να βγουν από αυτό, γιατί είχαν πάθει ανθρωποφοβία. Γι' αυτό και ο ίδιος ο συγγραφέας, δεν αποκλείει καθόλου, το σπήλαιο των Λιμνών να είναι εκείνο της μυθολογίας. Ας σημειωθεί ότι η ταύτιση του σπηλαίου του Πausανία, απασχόλησε και αρκετούς περιηγητές του περασμένου αιώνα, οι οποίοι ήλθαν στην Ελλάδα, αλλά δεν αναφέρονται καθόλου στο σπήλαιο των Λιμνών, το οποίο προφανώς δεν γνώριζαν και γι' αυτό επιλέγουν διάφορα σημεία του Απανώκαμπου ή της πόλης του Κλείτορα για να προσδιορίσουν τη θέση του. Όσπου να διαπιστωθεί όμως αυτό και ανεξάρτητα από τον αρχαίο μύθο, ένα είναι βέβαιο ότι το σπήλαιο των Λιμνών καλλιεργεί τη δική του μυθολογία, βασισμένη στα στοιχεία που προσφέρει η θέση του, τα μέχρι τώρα ευρήματα και η απaráμιλλη ομορφιά του.

ΠΑΛΑΙΟΝΤΟΛΟΓΙΑ

Στο κάτω όροφο του σπηλαίου βρέθηκαν απολιθωμένα οστά ανθρώπου και διαφόρων ζώων, μεταξύ των οποίων και ιπποπόταμου!

Η εύρεση στο σπήλαιο το 1965, από τον καθηγητή της Παλαιοντολογίας, Ι. Μελέντη, απολιθωμένων οστών ελάφου και ιπποποτάμου, προκάλεσε εκτός των άλλων και απορίες σχετικά με το κλίμα και την πανίδα της περιοχής.

Ο Ι. Μελέντης πίστευε ότι το σπήλαιο είχε χρησιμοποιηθεί ως καταφύγιο των υποποτάμων κατά τη διάρκεια ξηρών περιόδων και ότι τα πόδια αυτών των ζώων είχαν προσαρμοστεί σε χερσαία διαβίωση. Τα οστά χρονολογήθηκαν στο Μέσο Πλειστόκαινο (500.000-200.000 χρόνια πριν από σήμερα) και φυλάσσονται στο Παλαιοντολογικό Μουσείο του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Σύμφωνα με μια εκδοχή, τα απολιθωμένα αυτά οστά παρασύρθηκαν από τα νερά που κατέβαιναν από το εσωτερικό και αποτέθηκαν κοντά στην είσοδο του σπηλαίου. Δεν αποκλείεται βέβαια και η αντίθετη άποψη, δηλαδή τα οστά να προήλθαν από το εξωτερικό και να βρέθηκαν στο σπήλαιο μαζί με τις προσχώσεις του πλησιέστερου ρέματος, του οποίου η στάθμη θα ήταν ψηλότερα, ή και να μεταφέρθηκαν εκεί από αρπακτικά. Πάντως το κλίμα θα πρέπει να ήταν σχετικά υγρό στην περιοχή, για να δικαιολογηθεί η παρουσία υποποτάμων.

Εκτός από τα παραπάνω, βρέθηκαν στο σπήλαιο των Λιμνών και άλλα οστά, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων ανήκει σε ζώα που είχαν καταναλωθεί ή σταβλισθεί εκεί, συμβιώνοντας με τον άνθρωπο κατά τη Νεολιθική και την εποχή του Χαλκού. Στο σπήλαιο απαντώνται κυρίως οστά από πρόβατα και αίγες, ενώ ακολουθούν οι χοίροι και λιγότερο τα βοοειδή. Από τη λεγόμενη άγρια πανίδα, ταυτίστηκαν το ελάφι και ο λαγός, από τα πτηνά κυρίως τα αρπακτικά. Γενικά το σπήλαιο των Λιμνών πρέπει να θεωρηθεί ως χώρος εγκατάστασης του ανθρώπου και στάβλος οικόσιτων ζώων, ενώ στο γύρω από το σπήλαιο ευρύτερο ορεινό περιβάλλον, διαβιούσαν λύκοι, αλεπούδες, ελάφια μεταξύ των οποίων η ευγενής έλαφος η πλατύκερως, καθώς και αρκούδες.

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΧΡΗΣΕΙΣ

Οι πρώτες αυτοψίες αρχαιολόγων στο σπήλαιο, έγιναν ήδη το 1967 από τον Ευθύμιο Μαστροκώστα και το 1971 από τον Φώτιο Πέτσα.

Η περισυλλογή αρχαίων οστράκων, από τυχαία εκσκαφή στο εξωτερικό και περιορισμένη ανασκαφή στο εσωτερικό, έδωσαν αντίστοιχα τα πρώτα δείγματα Νεολιθικής και Πρωτοελλαδικής κεραμικής.

Αρκετά χρόνια αργότερα (1992-1994) πραγματοποιήθηκε η ανασκαφή της Εφορείας Παλαιoανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας, και έφερε στο φως ανθρωπολογικά και αρχαιολογικά ευρήματα, τα οποία τεκμηριώνουν ότι το σπήλαιο αυτό, όχι μόνο ήταν γνωστό στον άνθρωπο, αλλά και ότι κατοικήθηκε για μεγάλα χρονικά διαστήματα, με πρώτες ενδείξεις στην 6η χιλιετία π.Χ.

Η ανασκαφική έρευνα πραγματοποιήθηκε σε τρία διαστήματα.

Τα ευρήματα που ήρθαν στο φως χρονολογήθηκαν στη Νεότερη Νεολιθική, την Πρώιμη, τη Μέση και την Ύστερη Χαλκοκρατία. Ειδικότερες μελέτες οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι ο χώρος εσωτερικά και εξωτερικά χρησιμοποιήθηκε περισσότερο στη περίοδο που ονομάζεται Νεότερη Νεολιθική και τοποθετείται από τα μέσα ως το τέλος της 5ης χιλιετίας π.Χ., με κύρια φάση γύρω στα 4.300 και διαρκή χρήση για 300-400 χρόνια περίπου. Αλλά και πολύ αργότερα, έως την Ύστερη Εποχή του Χαλκού (γύρω στα 1100 π.Χ.) υπάρχει πολλαπλή χρήση του χώρου, κυρίως κοντά στην φυσική είσοδο και την πρώτη αίθουσα του σπηλαίου, που ήταν πάντα εύκολη σε πρόσβαση και όπου υπάρχει περισσότερο φως και υψηλότερη θερμοκρασία.

Κατά την αρχαιότητα ήταν δύσκολο να προχωρήσει κανείς μετά τα πρώτα 80 μ. στο σπήλαιο (όσο είναι το μήκος του πρώτου τμήματος), γιατί σ' αυτό το σημείο υψώνεται ένας κάθετος βράχος, μετά τον οποίο ακολουθεί το δεύτερο και τρίτο τμήμα του σπηλαίου με τις λιθωματικές λεκάνες. Σε περιόδους μάλιστα βροχοπτώσεων το νερό από τις λίμνες έπεφτε με μορφή καταρράκτη και κατέκλυζε και το πρώτο τμήμα. Τέτοια επεισόδια πλημμύρας αναγνωρίστηκαν κατά την ανασκαφή. Πρόκειται για στρώματα αργίλου χωρίς ανθρωπογενές υλικό, αντίθετα με ό,τι συμβαίνει στα άλλα στρώματα όπου βρέθηκαν δάπεδα κατοίκησης με εστίες, στάχτη και κάρβουνα, μικρές κατασκευές από ξερολιθιά, τμήματα κλιβάνου, θραύσματα αγγείων, λίθινα και οστέινα εργαλεία, πήλινα σφονδύλια, ένα λίθινο κόσμημα, υφαντικά βάρη, οστά ζώων, καθώς και ένα σημαντικό ανθρωπολογικό εύρημα: αρχικές και δευτερογενείς ταφές 13 περίπου ατόμων. Τα πήλινα αγγεία ήταν καθημερινής χρήσης και παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία σχημάτων. Μόνο από τη Νεότερη προσδιορίστηκαν 30

περίπου διαφορετικοί τύποι αγγείων -μικρών και μεγάλων- για την παρασκευή του φαγητού και τη φύλαξη των προϊόντων. Από τα ευρήματα δεν μπορεί εύκολα να διευκρινιστεί εάν η χρήση του σπηλαίου ήταν περισσότερο οικιστική ή αποθηκευτική, παρατηρήθηκε όμως ότι το μεγαλύτερο ποσοστό κλειστών αγγείων, μεγάλου μεγέθους, προέρχεται από το εσωτερικό του σπηλαίου, ενώ αντίθετα τα ανοικτά χρηστικά αγγεία μικρού μεγέθους, προέρχονται από τις εξωτερικές τομές. Αυτό είναι απολύτως φυσικό, η αποθήκευση δηλαδή να γίνεται μέσα και η προετοιμασία ή παρασκευή του φαγητού έξω από το σπήλαιο, ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες. Οι περιστασιακοί κάτοικοι του σπηλαίου πρέπει να ήταν κτηνοτρόφοι με αιγοπρόβατα, χοίρους και λίγα βοοειδή. Η διατροφή τους θα συμπληρωνόταν και από το κυνήγι, αφού είναι γνωστό ότι στους ορεινούς όγκους των Αροανίων ζούσαν ελάφια και λαγοί. Βέβαια τα μέλη της μακρινής εκείνης κοινότητας θα είχαν παράλληλα και συνήθειες οικιακές ασχολίες όπως άλεσμα σπόρων, επεξεργασία δερμάτων, ξύλου, λίθου και μαλλιού, με χρήση τριπτήρων, πελέκων, αξινών και λεπίδων οψιανού ή πυριτόλιθου. Πολύτιμα κοσμήματα, διακοσμημένα αγγεία ή σημαντικά αντικείμενα δεν βρέθηκαν στο χώρο, πράγμα που σημαίνει ότι επρόκειτο μάλλον για μια φτωχή κοινωνία.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι, το σπήλαιο αποτέλεσε ένα πυρήνα για μια μικρή νεολιθική κοινότητα, με χαρακτήρα γεωργικό - κτηνοτροφικό, που εγκαταστάθηκε γύρω από την είσοδο του, αλλά κατά περίπτωση και μέσα σε αυτό, με βάση ό,τι μπορεί να προσφέρει ένα έγκοιλο: σταθερή θερμοκρασία, δροσιά και προστασία. Κατά την Πρωτοελλαδική περίοδο, η ανθρώπινη δραστηριότητα μειώνεται σε μεγάλο βαθμό και η χρήση του σπηλαίου γίνεται πολύ αραιότερη και σποραδική, ενώ αποκλείεται κάθε περίπτωση μόνιμης ή εποχικής κατοίκησης για μεγάλο χρονικό διάστημα.